

ÉRTESITŐ.

Schlauch Lőrincz beszéde : Evolutio és létért való küzdelem.

Schlauch Lőrincz, nagyváradai püspök: «Evolutio és létért való küzdelem» czimet viselő, terjedelmes értekezéssel nyitotta meg az orvosok és természetivzsgálók ez évi nagyváradai gyűlését.

Gondoskodva volt arról, hogy a beszédet napi lapjaink idejében megkapják s egész terjedelmében közöljék. A beszédet e szerint joggal ismertnek tételezve föl, e helyen kiemelkedőbb pontjainak bemutatására s egyuttal annak elmondására szorítkozunk, a miben nézetünk szerint a Schlauch által nagy vervevel tárgyalt kérdés fordulópontja sarkallik s a mely, nézetünk szerint, kitűnően alkalmas a kor ellentéteinek összehozására s jövő alakulásának elősegítésére.

Schlauch beszéde rövid bevezetésből s három egymást követő, egymással szorosan összefüggő fejezetből áll. Értelem, erkölcs, társadalom: ez képezi a három fejezet tárgyát, vagyis annak bemutatása, hogy e három kitűnő fontosságú feladványban a modern elméletek hova jutottak.

A bevezetés adja meg az egész beszédnek alapvonását. Így tárgyal Schlauch: «Az életnek eszményi felfogása, melyet a kereszténység hirdet, teremtette a keresztény világnézetet; a positiv bölcsélet, mely a tapasztaláson és a látható tényeken tul nem terjed, alkotja az újkor realismusát. Az első a szellemi és erkölcsi fejlődésnek kútforrását magasabb régiókban keresi, egy felállított örök elvből származtatja az emberi élet szabályait s nem alkuszik meg a fejlődésnek folytonosan hullámzó s hamar változó jelenségeivel; a másik, mely analyticus rendszerével mindent, a szellemi életet szintugy, mint az erkölcsit a természet kényszerítő és öntudatlanul működő törvényei alá kívánja hajtani, lerombolja a szellemi életnek örök principiumát, az erkölcsiségnek magasabb sanctióját, lealacsonyítja azt pusztá

conventionalis formasággá, a társadalmat pedig a nyers erők küzdő terévé.»

Látnivaló, hogy Schlauch két dolgot kíván összemérni: A keresztény világnézetet és az újkornak realismusát, mely szerinte a pozitív bölcsészetben, az evolutio tanában s a Darwin-féle physiologiai philosophiában nyert kifejezést.

Egy ily összemérés végrehajtásának az az elengedhetetlen kelléke, hogy a mérleg két tányérába eső dolog egyformán be legyen mutatva. Eszményi dologról lévén pedig szó, mint Schlauch beszédében, joggal azt várnók, hogy a mint ki van fejtve az újkor realismusának Schlauch által appreciált lényege s ki vannak fejtve e realismusnak az erkölcsre, a jogra vonatkozó következményei, ép úgy ki legyenek fejtve a kereszténység következményei is mind e tekintetben. A mérleg hova billenésének esélyét nyilván csak e feltétel alatt tarthatja egész bizton kezében az értekező; illetőleg csak e feltétel alatt érezheti magát bizton az olvasó, hogy ítélete a végeredmény tekintetben nem lett-e megvesztegetve?

Schlauch a kívánalom másodikának, a kereszténység méltatásának csak kis részben tesz eleget. Legerősebb e tekintetben az, a mit az értekezés végén mond, a hol felhívja az előtte ülő illustris társaságot, hogy: «A tudomány ne érintse érdes kezekkel és illetéktelenül azt, a mi az emberi fölénynek és méltóságnak megkülönböztető jele: az eszményiséget a haladásban, mely az *isten gondolatában* összpontosul; — s a *lélek halhatatlanságát*, mely nélkül az emberi életnek létoka esztelenség.»

Az aláhuzással jelzett két elvben domborítja ki Schlauch az általa védni kívánt kereszténységet; ez az, a mit első sorban meg akarunk jegyezni. A másik, a mit nyomban megjegyezni kívánunk, hogy aztán ne is képezze ezúttal további foglalkozásunk tárgyát, az, hogy Schlauch terjedelmes polemikus beszéde teljesen felmentve érzi magát annak pártatlan vizsgálatától, hogy a kereszténység mire vezetett, nem szóban, prediciókban, vagy encyclicákban, de tényleg, az előttünk forrongó életviszonyokban s a mindannyiunk által megvédeni kívánt jog és erkölcsiség tekintetében.

A közélet vezéreit tudvalevőleg kettős felelősség terheli. Az egyik: a *hiba*, a mit elkövettek; a másik: a *mulasztás*, mely elégtelenségök miatt állt elő.

Tizenkilenczszáz éves vezére az emberiségnek a kereszténység.

S most, midőn e vezérnek megostromoltatását oly palpitans szavakkal festi Schlauch, nem meg kellett volna-e mondania, hogy az ostromnak okai a vezér hibáiban, vagy mulasztásaiban keresendők-e? Azokért a fonákságokért, a melyekért Schlauch bizonyos újkori philosoph-elméleteket tesz felelőssé, vajjon nem épen úgy kell-e, magának a kereszténységnek, tegyük föl, hogy csak a *mulasztás* okán, viselni a felelőséget, mint a vádolt elméleteknek? Joggal mondhatjuk, hogy igen; mert hiszen ez elméleteknek alig volt valaha annyi társadalmi tekintélye, hogy úgy mondjuk nyers hatalma, hogy az erőszak elemi erejével sodorták volna le vezérállásából a kereszténységet. Azoknak a Schlauch által felelősséggel megterhelt elméleteknek egyetlen útjuk volt s van a netán bekövetkezhető győzelemre: szembeszökő világosságuk, melylyel meghódíthatnak minden *avaló* elmét.

Sőt még ennél is több a kereszténység felelőssége. Ő a felelős azért is, hogy miért támadtak s keltek, Schlauch szerint, vést és romlást hozó következményeikkel, hódító útra azok a vádolt elméletek.

A kereszténység azzal dicsekszik, hogy a közönséges értelem fölött álló supranaturalis hatalma is van; azt pedig mindenki tudja, hogy vezérlő férfainak mindenkor megvolt s megvan annyi értelmi képessége, a mennyi az újkor philosophjainak meg van.

Ha tehát a kereszténység igazságának biztos tudatában van és volt mindig, kérdés miért nem használta dupla: emberi és természet-fölötti hatalmát, s miért engedte felsarjadni a most vádolt fonákságokat? Ez a mulasztás vétke a föld kerekéségén senkié másé nem lehet, mint a kereszténységé, ha ugyan érvelésünkkel meg akarunk maradni az emberileg számbavehető okoskodás mezején s nem kívánunk tévelyedni a hajdani theologiák ama süppedékes talajára, a hol a «gonosz» ereje is elő van rántva.

Schlauch sokkal finnyásabb író, semhogy érvelését csak egy percze is alá engedné szállani az irodalom köztársasága által becsülni szokott meggyőzés módok használásának.

Ha pedig így áll a dolog, ekkor joggal azt kell mondani, hogy philosoph elmélet és kereszténység legalább is egyenlőn osztozik az újkori társadalomnak Schlauch által élénken festett bomlásáért.

Visszatérünk most oda, a honnan kiindultunk, a Schlauch által kiválóan megvédeni kívánt két elvnek: az isten gondolatának s a lélek halhatatlanságának tanára. Azt mondtuk, hogy e kettőt óhajtja

fentartva látni Schlauch a tudomány durva kezétől, e kettőt azért, mert bennök látja a keresztény világnézet sarkpontját, az isten gondolatában és a lélek halhatatlanságában.

Semmi kétség abban, hogy e két elv, vagy mondjuk Schlauch nyelvén, e két eszményiség egy hatalmas *elméletnek* képezi két végpontját. Az első, tudniillik az isten gondolata az elméletnek kiinduló pontja, melyben minden, ebbe az elméletbe tartozó érv megoldást talál. A másik, tudniillik a lélek halhatatlanságának gondolata az elméletnek végpontja, mely arravaló, hogy a rengeteg elmélet eredményeit nem adäquat módon gyümölcsötető árnyékvilág kellő függelékét találja a képzelet által utol nem érhető idők végeig.

Ez elmélet e két végpontja közé esik a gyakorlati élet, a maihoz többé-kevésbé hasonló, élvező és gyötrődő egyénekekkel, alávetve a természet örök törvényeinek, védve magokat mindig jobb intézményekkel.

Egy ilyen intézmény az egyház is.

És ha én elnézem azt a tömeget, mely még ma is leborul a kereszt előtt, sűrű csoportokban követi a körjáratok zászlait s esetleg ostromolja a papok gyóntató székeit, hogy lelkének nyugalmat találjon s azon felül emberbaráti érzelmekre serkenjen: több erejét látom az egyháznak, mint a mennyit számára a legragyogóbb elméletek nyújthatnak. Azt mondhatnám, hogy az a legokosabb, ha az egyház használja az üdvözülés eszközeit — s nem érvel. Bizonyos, hogy többre megy vele, mert az a hivatása, és nem az érvelés.

Lám a Schlauch által a kereszténység élére állított két alapelv, tulajdonkép nem is a kereszténységé. Nem azt mondjuk, hogy a hány vallás, de azt mondjuk, hogy a hány nép volt, tudásunkkal még a kereszténység előtti időkben is, valamennyinek meg volt isten gondolata, ép úgy meg volt a lélekhatalatlanságában való hite.

E két elvvel a zsidóságot is lehet védeni.

E két hitelv általános és ősléte bizonyosságul szolgálhat ugyan emberi szükségessége mellett, de nem egyik, vagy másik vallás szükségessége mellett. Az ősi egyiptomiak hirdették a metempsychosist, s vallásuk mégis a régiségtanba tartozik; a görögök ép úgy hirdették az ismert és ismeretlen isteneket s ki volna az, a ki e hirdetésökben a görög vallás megmaradását látná.

Az isten gondolatának és lélekhatalatlanságának hite megmaradhat s a kereszténység mégis a régiségtanba tartozhatik egy

koron, ha ezen, a Schlauch által cardinalisnak vallott két elven kívül nincs egyebe a mi megmaradását biztosítsa.

Mi úgy látjuk, hogy van ily elve, a mi specialisan az övé, a mi kivág a szürke elméletből, mert az egyaránt a physikai és szellemi élet talaján áll, egészében gyakorlati dolog, jelvénye a *kereszt*, tartalma a *váltság*. Az eszményi magaslatra emelt, az emberiségért meghalt Jézus hite, átszöve az intellektualis és affektív élet minden művészetével s oly dogmává emelve, melyet a tanulatlan s tudós ember egyaránt megért, ez a kereszténység sarkelve.

Ezt a kiválóan keresztény elvet, hogy nem követelte Schlauch tiszteletbentartásra az orvosok és természetvizsgálók előtt!

Annyira ki lehet pedig mutatni, hogy e tisztán keresztény dogmában, a váltságban, kivetköztetve bár minden historiai és physikai járulékaiból, oly elv van kifejezve, mely mindaddig megmarad, a míg megmaradnak az emberi szellemnek constitutív alkatrészei.

Egyet sem talál Schlauch az újkori, általa gazdagon idézett philosophusok közt, ki az önfentartás által vezérelt physikai tulajdonságok mellett az erkölcsi, vele az egész szellemi életnek vezérelvét az önmegtagadásban nem látta.

Ez önmegtagadás egyik philosophnál egyikép, másiknál máskép lehet kifejezve. De valamennyinek a felfogása odahat, hogy végeredményében ez a két elv kormányozza az emberiséget: a physikai, vagy jobban mondva physiologiai önfentartásé és a moralis önmegtagadásé. E két elv eredete közösségének kimagyarázásában áll a Schlauch által bírói szék elé vont evolutio morál tanának lényege.¹

¹ Nem hagyhatjuk említés nélkül azt a meleg védelmet, melybe az esztergomi kath. tudományos folyóirat, a *Magyar Sion* fogadja az evolutio tanát Schlauch Lőrincz támadása ellen. Folyó évi 8. számában «Evolutio és theologia» czimen egy közlemény Schlauch beszédével foglalkozik, s ebben a közleményben a következő passusokra akadunk: «Schlauch püspök bizonyára nem elvi ellensége az *evolutionnak* vagyis a *leszármazás problémájának*. Minek is volna? A *leszármazási problema* nem *ellenkezik az egyház tanával*... A püspök nem a darwinismust kiméli, hanem a *leszármazási* problémát. Azt pedig kell kimélni, mert *senkinek sincs joga azt elítélni.*» Ebből eleget érthet Schlauch. Az evolutionista morál fő hőse Spencer pedig el lesz ragadtatva, hogy maga a magyarországi hercegprímás tudományos folyóirata veszi védelmébe Szent László városa püspökének támadása ellen. A Magyar Sion philippikája csak a felől hagyja homályban az olvasót, hogy kire adressálja e kifakadásait: «Kéves ember van Magyarországon a ki e beszéd (értsd: Schlauch beszédét; Szerk.) tüzetes megértésére képes és a ki könnyen követheti az ott fejtegetett eszméket... Mennyire érezheti ő Excellentiája theologusainak és papjainak e nemű értelmi hiányát!» Vagy talán nagyon is könnyű e torzsalkodás magyarázata?

Ezekhez az elméletekhez a kereszténység azért nem fogható, mert a kereszténység lényegében nem elmélet, hanem magának az emberiség szellemének erkölcsi öntudata. A kereszténységben kifejezett moralis eszme kész factum, mely köré lehet más meg más dogmaruhát adni, mint tették kezdettől fogva a theologusok, lehet magyarázatára más meg más elméleteket szőni, mint tették s teszik maig a philosophusok.

Említsem-e Schopenhauer halhatatlan vállalkozását?

A factum azonban megmarad s az a factum beszél az emberi szivhez ma s fog beszélni beláthatatlan időkig, míg csak a moralitásnak más principiumát föl nem fedezik, vagyis a míg az emberi szellemi constitutiv alkatrészei meg nem változnak. Mai eszünkkel arról azonban ne beszéljünk, hogy majd mit beszélünk akkor, ha elménk sarkalatos szabványai mássá lesznek. Ami beszédünk helyességére elég bizonyíték az, hogy a két ezred évesnél idősb Aristotelesi logika lényegében ma is szabályozója elménknek.

Semmi okunk sincs hát panaszra fakadni Schlauchhal a miatt, hogy az általa tárgyalt újkori philosophok az erkölcsi elvek stagnálását hirdetik. Épen ez a dicsérete az erkölcsi elvnek, hogy stagnál, valamint dicsérete magának az elmének is, hogy alapelveiben nincs napról napra változásnak kitéve.

Az eltérés köztünk és Schlauch közt az alapkérdés felfogása tekintetében áll, hogy mi a kereszténységet nem tartjuk adäquat harezosnak az újkori philosoph elméletek mellett, amiatt az egy ok miatt, mert a kereszténység nem elmélet, holott a nevezett philosoph tanok azok. Ugyancsak ebben rejlik annak az oka is, hogy mi a legújabb philosoph elméletektől sem féltjük a *kereszténységet*.

Természetesen egészen máskép alakulna a kérdés, ha a philosoph elméletek mellett nem a kereszténységről, hanem a kereszténység ama különböző elméleteiről volna szó, a melyeket theologia czimén tizenkilenc század történelme gazdagon produkált.

Slauch nagyváradi beszéde sokkal szellemesebb, semhogy csak egyetlen érv előhozását is megkísértené a theologia lomtárából.

Értekezések a bölcsészeti tudományok köréből.

(Pythagoras és szövetkezete, bölcsélet-történelmi értekezés, írta Zlamál Ágost. Megjelent a gyula-fehérvári róm. kath. főgymnasium 1889/90. évi értesítőjében, 53 lap. — Herbart neveléstudománya, írta